

TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Üldajaloo osakond

Miia Nummert

**KURESSAARE RAAD OMAVALITSUSORGANINA TAANI (1569–1645)
JA ROOTSI (1645–1710) VÕIMUPERIOODIL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: kaasprofessor Enn Küng

Tartu 2025

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kuressaare raad Taani võimuperioodil (1559–1645).....	7
1.1 Kuressaare linnaõigused, rae loomine ja koosseis Taani võimuperioodil.....	7
1.2 Kuressaare raad Taani võimuperioodil.....	9
2. Kuressaare raad Rootsi võimuperioodil (1645–1710).....	11
2.1 Kuressaare linn ja raad Rootsi konglomeraatriigi koosseisus	11
2.2 Kuressaare rae sissetulekud ja väljaminekud Rootsi võimuperioodil.....	15
Kokkuvõte	18
Summary	20
Kasutatud allikad ja kirjandus	21
Lisa 1. Kuressaare rae teadaolev koosseis ja palgaarvestus arveraamatute alusel aastatel 1691–1705.....	25
Lisa 2. Kuressaare rae sissetulekud arveraamatute alusel aastatel 1690–1705.....	28
Lisa 3. Kuressaare rae väljaminekud arveraamatute alusel aastatel 1690–1705.....	29
Lisa 4. Kuressaare rae arveraamatute sissetulekute ja väljaminekute kinnitused aastatel 1690–1705.....	34

Sissejuhatus

Varauusaegsetes Eesti linnades korraldas linna ja linlaste elu kohalikul tasandil raad (sks *Rat* või *Magistrat*).¹ Väikelinna raad koosnes üldjuhul 1-2 linnapeast (sks *bürgermeister*), 4-6 raehärrast (sks *Ratsherren*), kohtufoogtist, kes tegeles õiguslaste küsimustega ning rae- ja kohtukirjutajast (sks *Stadtsekretäre, Gerichtsvogt, Niedergerichtssekretäre*), kes vastutas rae dokumentatsiooni eest.² Rae koosseis, pädevus ja mõjuvõim olenes ajast ja kohast.³

Igal kesk- ja varauusaegsel linnal tuli ka kokku puutuda kaht liiki tulude ja kuludega – ühed, mida linna raad ja rae poolt volitatud isikud ning institutsioonid kogusid linnale endale, et saadud finantse kasutada enda igapäevaste väljaminekute katteks; teised, mis küll koguti linna territooriumil tema majandustegevuse pealt, näiteks kaubanduselt, aga laekunud raha liikus riigi tuludesse. Oli ka makse, mille riik ja linn jagasid pooleks. Linnakodanike majandustegevuse ja tarbimise maksustamine ning saadud rahade jaotamine erinevate linnaelualdkondade vahel oli rae üheks ülesandeks.

Kuressaare linn Taani ja Rootsi võimuperioodil on jäänud ajaloolaste seas suurema tähelepanuta. Tegemist oli väikelinnaga, mis meenutas rohkem alevikku kui linna ning ei paistnud silma ei suuruse ega rikkuse poolest. Taani ja Rootsi võimuperioodil nähti Kuressaares potentsiaali piirkonna keskusena ning üritati Kuressaare majanduselu parandada ja reformida. Kuressaare raad linna rahakassa haldaja ning vahelülina võimukandja ja linnarahva vahel peegeldab otseselt kaasaegset Kuressaare eluolu.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Saaremaa väikelinna Kuressaare rae kui institutsiooni funktsiooni, tegevust ja koosseisu 16. ja 17. sajandil ning linna tulude-kulude jaotumist 17. sajandi lõpul. Uurimistöös võetakse kasutusele seni uurimata Kuressaare rae arveraamatud Läti ja Rootsi riigiarhiividest, kus on kirjeldatud ja fikseeritud sissetulekud ning väljaminekud koos kirjeldustega. Nende alusel on võimalik uurida Kuressaare rae funktsiooni, tegevust ja koosseisu konkreetsete sissekannete põhjal aastatel 1690–1705.

¹ **Enn Küng.** Linnad 16.sajandi teisel poolel ja 17.sajandil. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 339, 345

² **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710. – Olav Pesti (koost ja toim). Kaheaastaraamat 2011-2012. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 2013, lk 68 ja 72.

³ **Enn Küng.** Linnad 16.sajandi teisel poolel ja 17.sajandil, lk 339, 345; vt ka **Norman J. G. Pounds.** The Medieval City. Westport: Greenwood Press, 2005, lk 106-109.

Bakalaureusetöös kasutatakse allikate uurimisel allikakriitilist uurimismeetodit ehk uuritakse allikate autorlust, kaasaegset konteksti, loomise põhjust.⁴ Tegeletakse allikate analüüsi ja interpretatsiooniga ja saadud tulemuste asetusega üld-, majandus- ja sotsiajalajaloo konteksti.

Bakalaureusetöö on jaotatud kaheks sisuliseks peatükiks ja arhiivimaterjalide põhjal koostatud lisadeks. Esimeses peatükis on vaatluse all Kuressaare linna ja rae asutamine ning toimimine Taani võimuperioodil. Teises peatükis antakse ülevaade Kuressaarest Rootsi võimuperioodil, kus on lisaks võetud kasutusele senistest käsitlustest kõrvale jäänud Kuressaare rae arveraamatute sissetulekud ja väljaminekud. Arhiivimaterjali põhjal on koostatud neli tabelit, milleks on rae koosseis palkadega, sissetulekud, väljaminekud ja ka arveraamatute kinnitamise kuupäevad.

Historiograafia

Saaremaa arhiivimaterjali Taani ja Rootsi riigiarhiivides on uurinud peaaesjalikult Vello Helk (1923–2014), kes oli eesti päritolu ajaloolane, elades suurema osa oma elust Taanis ja tehes seal teadustööd.⁵ Helk koostas Kuressaare kodanikkonna nimekirjad Taani ja Rootsi võimuperioodil, mis on raeliikmete kaardistamisel väga väärtuslik alusmaterjal. Vello Helk on uurinud ka Kuressaare linnakooli arengut Taani ja Rootsi võimuperioodil.⁶ Helk on avaldanud Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamatus artikli Saaremaa arhiivimaterjalidest Taani Riigiarhiivis ja nende uurimisseisust.⁷ Saaremaa, sh Kuressaare ajalugu Taani võimuperioodil, on käsitlenud Enn Tarvel (1932–2021) üldkäsitluses “Eesti Ajalugu III”.⁸

Kuressaare linna majandustegevust Rootsi võimuperioodil on uurinud Arnold Soom (1900–1977); eesti ajaloolane, kelle uurimistöo põhines Rootsi Riigiarhiivi materjalil. Kuressaare ajalugu Rootsi võimuperioodil jagab Soom vastavalt võimukandjale neljaks, mil toimusid erineva lähenemisega ja tulemuslikkusega ettevõtmised Kuressaare majandust elavdada ning kohalikku kodanikkonna muresid lahendada.⁹

⁴ **Tobias Solis.** Quellenkritik | Definition & Schreibanleitung. Scribbr, 2022. Kättesaadav: <https://www.scribbr.de/methodik/quellenkritik/> (vaadatud 01.05.2025)

⁵ **Enn Küng, Arvo Tering.** Vello Helk taani ja eesti ajaloolasena. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 1, 1998, lk 76.

⁶ **Vello Helk.** Bürgerlisten von Arensburg (Ösel) aus dem Jahre 1627. – Ostdeutsche Familienkunde 2, 1988 ja **Vello Helk.** Bürgerlisten von Arensburg (Ösel) aus dem Jahre 1645–1675 – Ostdeutsche Familienkunde 1, 1984, vt ka **Vello Helk.** Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1989.

⁷ **Vello Helk.** Saaremaa arhiivimaterjalidest Taani Riigiarhiivis ja nende kasutamisest. – Olav Pesti (koost ja toim). Kaheaastaraamat 1993–1994. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 1995, lk 5–19.

⁸ **Enn Tarvel.** Saaremaa Taani võimu all 1559–1645. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013.

⁹ **Enn Küng.** Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust. – Helina Tamman, Enn Küng (toim). Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1998, lk 5–10 ja **Enn Küng.** Arhiiviajaloolane Arnold Soom (3.

Kuressaare linnaajaloole enim pühendunud autor on Kalle Keskküla, koduloolane, kes on kompileerinud Kuressaare ajaloo neli köidet.¹⁰ Keskküla on Kuressaarest Taani ja Rootsi võimuperioodil avaldanud artikleid kogumikus “Kuressaare vanem ajalugu”¹¹ ja osaliselt ka järjes “Kuressaare ajalugu II”¹². Rootsi riigimajandust Eesti- ja Liivimaal 17. sajandil, sh Saaremaa ning Kuressaare rae sissetulekuid ja väljaminekuid on üldistavalt käsitlenud Helmut Piirimäe (1930–2017).¹³

Allikad ja allikakriitika

Uurimistöös kasutatavad arhiiviallikad asuvad Rootsi kui ka Läti Riigiarhiivis ja pärinevad Rootsi võimuperioodist. Arveraamatute sissekanded on aastatest 1690–1696, 1699, 1701–1702 ja 1705. Arveraamatute sissekanded annavad infot rae tegevustest, liikmetest ja korraldusest ning võimaldavad Kuressaare rae tegevust analüüsida konkreetsete näidetega. Üldjuhul ei ole säilinud rae koosseisu nimekirjade ega palgaarvestuse põhjal võimalik fikseerida raeametnike sündi, surma ega ka ametiaja algust ja lõppu. Küll on võimalik täiendada seni teadaolevat koosseisu uute andmetega arveraamatutest.

Arveraamatute mõistmisel ja uurimisel on oluline silmas pidada kaasaegseid mõõtühikuid ja ka pidevalt muutuvat rahakurssi. Uurimistöös kasutatud arveraamatutes muutub korduvalt kurss. Aastatel 1690–1695 võrdus 1 riigitaaler = 52 ööri, alates 1696. aastast on kurssi mõjutanud inflatsioon ning 1 riigitaaler = 64 ööri. 1699. aastal mindi üle hõbetaalrite arvestusele ning 1 hõbetaaler = 32 ööri.¹⁴ Igal aastal on arveraamatu päises välja toodud parasjagu kehtinud rahakurss. Arveraamatutel põhinevates lisades on summad esitatud nii nagu arveraamatus ja kurssi üheks konkreetseks rahaühikuks ümber arvutatud ei ole.

Kuressaare rae kõrvutamist teiste Eesti- ja Liivimaa või Euroopa linnadega, ei pea uurimistöo autor selle bakalaureusetöös mahu tõttu mõistlikuks. Linna rae võimuulatus oleneb väga ajast, kohast ning maahärrast.¹⁵ Samuti ei saa linna rae koosseisu kohta tõmmata selgeid piire –

juuni 1900 – 28. juuli 1977). *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 2, 2016. Kättesaadav: <https://tuna.ra.ee/arhiiviajaloolane-arnold-soom-3-juuni-1900-28-juuli-1977/> (vaadatud 11.11.2024).

¹⁰ **Mehis Tulk**. Kalle Keskküla esitles järjekordset Kuressaare ajalooarvamatu. Saarte hääl. Postimees, 2023. Kättesaadav: <https://saartehaal.postimees.ee/7859009/video-ja-galerii-kalle-keskula-esitles-jarjekordset-kuressaare-ajalooarvamatu> (vaadatud 15.11.2024).

¹¹ **Kalle Keskküla** (koost). Kuressaare vanem ajalugu. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015.

¹² **Kalle Keskküla** (koost). Kuressaare ajalugu II. Kuressaare: Kuressaare Raehing, 2019.

¹³ **Helmut Piirimäe**. Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2009.

¹⁴ **Helmut Piirimäe**. Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil, lk 23 ja 43. ja **Vello Helk**. Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel. 1989. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, lk 206.

¹⁵ **Norman J. G. Pounds**. The Medieval City, lk 106-109.

ametnike arv, ametipositsioonid ja ka ametiaeg varieerusid.¹⁶ Üldjuhul siiski oli raeametnike teenistus eluaegne või kanti seda seni kuni võimalik.¹⁷ Näiteks olid Eesti- ja Liivimaa väikelinnade raehärrad “mitmekesisemat seisuslikku ja sotsiaalset päritolu” kui suurtes linnades.¹⁸ Rae koosseisu suurus ja ametnike arv olenes linna suuruselt ja majanduslikust positsioonist. Suurim raad oli Tallinnal, nelja bürgermeistri ja neljateistkümne raehärraga, tagasihoidlikum raad oli Tartus, kahe bürgermeistriga ja 5–8 raehärraga.¹⁹

¹⁶ Näide Uus-Pärnu raest 16.sajandist, kus raeametnike teenistus ei olnud eluaegne. **Inna-Põltsam-Jürjo**. Liivimaa väikelinn Uus-Pärnu 16. sajandi I poolel. Tallinn: Argo, 2009, lk 134.

¹⁷ **Enn Küng**. Linnad 16.sajandi teisel poolel ja 17.sajandil, lk 345.

¹⁸ **Inna-Põltsam-Jürjo**. Liivimaa väikelinn Uus-Pärnu 16. sajandi I poolel, lk 138.

¹⁹ **Enn Küng**. Linnad 16.sajandi teisel poolel ja 17.sajandil, lk 345 ja 349.

1. Kuressaare raad Taani võimuperioodil (1559–1645)

Järgnevates alapeatükkides antakse ülevaade Kuressaare linna sünnist, rae asutamisest ja toimimisest Taani võimuperioodil. Paraku on Taani-aegsest Kuressaare raest säilinud vähem allikaid ning rae koosseisu ja tegevuste käsitus on katkendlikum kui Rootsi võimuperioodil.

1.1 Kuressaare linnaõigused, rae loomine ja koosseis Taani võimuperioodil

Keskajal ei saanud ükski Liivimaa muinasasula linnaõiguseid, tõenäoliselt poliitilistel põhjustel. Linnaõigused andsid linnaelanikele omad kohustused ja ka vabadused, mida maaisandad ilmselt pelgasid. Enne linnaõiguste saamist, sarnanes Kuressaare rohkem alevikule kui linnale, kus eluolu reguleeris peaaesjalikult Saare-Lääne piiskop. Infot varasema kohaliku omavalitsuse kohta ei ole, kuigi saab eeldada, et Kuressaares oli püsiv kohalik elanikkond. Arheoloogilised kaevamised viitavad Kuressaare linnuse rajamisele umbes 1320. aastal. Lisaks tõendavad varasemat asustust Tallinna Linnaarhiivis säilinud allikad, mille seas on Saare-Lääne piiskopkonna kirjad Tallinna raele. Kuressaare aleviku esmamainimine on Saare-Lääne piiskopi kaebekirjas 1427.aastal. 16.saj I poolest leidub teisigi kirju Tallinna raele, kus on Kuressaarega seotud muresid mainitud.²⁰

Keskaja lõpul müüs Saare-Lääne piiskop Johann Münchhausen [1542–1560] oma Saaremaa valdused 30 000 taalri eest 1559. aastal Taani kuningale, Frederik II-le [1559–1588]. Seejärel andis Frederik II valdused vennale Hertsog Magnusele (1540–1583), kes saabus 1560. aastal Saaremaale ja valiti uueks Saare-Lääne ja Kuramaa piiskopiks. Hertsog Magnuse võimuperioodi iseloomustab hoogne läänistamine enda ja lähikondlaste positsiooni kindlustamiseks.²¹ Seda enam, et 1560. aastal Saaremaale saabudes, olid ordu ja piiskopi vahelised pinged suured.²²

²⁰ **Inna Põltsam-Jürjo.** Kuressaare elanike õiguslikust seisundist enne ja pärast Riia õiguse omandamist. – Kalle Kesküla (koost). Kuressaare vanem ajalugu. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 43-47 (siin eriti lk 44-46); **Juhan Kreem, Anu Mänd, Tiina Kala.** Linnad – Anti Selart (toim). Eesti ajalugu II. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2012, lk 126.

²¹ **Enn Tarvel.** Piiskopi- ja orduaeg 1227-1572. – Kärt-Jänes Kapp (toim)., Enn Randma (toim). Malle Soosaar (toim). Saaremaa 2. Ajalugu, majandus, kultuur. Tallinn: Koolibri, 2007, lk 137; vt ka **Andres Adamson.** Hertsog Magnus von Holsteini roll Läänemere-ruumis Liivi sõja perioodil. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 8-9 ja 12.

²² **Juhan Kreem.** Ordu sügis. Saksa ordu 16. sajandi Liivimaal. Tallinn: Tallinna Linnaarhiivi toimetised 17, 2023, lk 411-417.

Hertsog Magnus annetas 1563. aastal Kuressaarele Riia linnaõigused Vene-Liivimaa sõja eest põgenenud kaupmeeste survele.²³ Linnaõigused saanud Kuressaares astus ametisse sõltumatu raad ja valiti ametisse esimene bürgermeister – Jacob Kohl. Raekoja jaoks annetas krundi hertsog Magnus.²⁴ Teine bürgermeister valiti 1567. aastal – käsitöölise perest Antonius Loysener, kelle vend Jacob Loysener, oli aasta varem valitud Uus-Pärnu raadi.²⁵

Taani kuningas oli väga huvitatud Saaremaal oma positsiooni hoidmisest, et olla konkurentsivõimeline suurte Mandri-Euroopa jõududega.²⁶ Kuressaare kui piirkonna keskuse kinnitamine linnaõigustega oli seetõttu loogiline osa selles poliitikas. 1574. aastal kuningas Frederik II annetatud linnaõigustes on määratud raad järgmiselt: „Kuressaare korraliseks linnavalitsuseks tuleb siitpeale ja alati sealse kodanikkonna hulgast valida ja ametisse seada kaks bürgermeistrit, üks linnafoogt ja lisaks veel viis tublit mõistlikku auväärt plekita isikut, mäherdused peavad koos ka kohut juhtima ja tsiviil- ja kriminaalasjus mitte soosingu, sõpruse või suguluse põhjal, vaid eelneva visitatsiooni ja kohtukutse, hagemise ja kostmise peale. /---/ erapooletult igähele õigust mõistma; ja alati olgu kriminaal-tsiviilasjus.“²⁷ See tähendab, et Taani kuningas kinnitas kaks bürgermeistri ametikohta, viis raehärrat (sks *Ratsverwandter*), linnafoogti ja Saaremaa maakohtu esindaja kohtukirjutaja (sks *Geschitssektretaris/Niedergerichtsekretere*).²⁸

Aastal 1574 olid Kuressaare raes bürgermeistrid Antonius Loysener ja Marten Orecken, raehärrad Ebert von Deventer, Joachim Barlin ja Marten Buckshoevden. Ebert von Deventeril võis olla olnud ka roll Kuressaare linnaõiguste taotlemisel piiskop Magnuselt. 1580. aastal Kuressaare rae poolt kinnitatud ostu-müügitehingu protokollis on tunnistajad bürgermeister Wolmar Bemßfelde ja raehärra Johan Berlin (Joachin Barlin).²⁹ 1584. aastast on teada raehärra

²³ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost. – Olav Pesti (koost ja toim). Kaheaastaraamat 2003-2004. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 2005, lk 104; **Enn Tarvel.** Saaremaa Taani võimu all 1559–1645. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 126. Vt lisaks linnaõiguste publikatsioon - Piiskop Magnus annab Kuressaarele linnaõigused. Piltene, 8. mai 1563. **Ivar Leimus** (tlk). Kuressaare privileegid – Kalle Keskküla (koost). Kuressaare vanem ajalugu. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 128-132.

²⁴ **Inna Põltsam-Jürjo.** Kuressaare elanike õiguslikust seisundist enne ja pärast Riia õiguse omandamist. – Kalle Keskküla (koost). Kuressaare vanem ajalugu. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 43-52 (siin eriti 49). ja **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710. – Olav Pesti (koost ja toim). Kaheaastaraamat 2011-2012. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 2013, lk 68.

²⁵ **Inna Põltsam-Jürjo.** Liivimaa väikelinn Uus-Pärnu 16. sajandi I poolel, lk 138.

²⁶ **Henrik O. Lunde.** A Warrior Dynasty: The Rise and Decline of Sweden As a Military Superpower. Havertown: Casemate Publishers & Book Distributors, LLC, 2014, lk 34. Kättesaadav: <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.utlib.ut.ee/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=1773521> (vaadatud 07.05.2024)

²⁷ **Ivar Leimus.** Kuressaare privileegid, lk 128-132.

²⁸ **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710, lk 68-69.

²⁹ **Inna Põltsam-Jürjo.** Kuressaare elanike õiguslikust seisundist enne ja pärast Riia õiguse omandamist, lk 49.

Gerdt van Deventerist, kes võis olla Ebert von Deventeri poeg ja 1594. aastast raehärrad Berendt Rottendorf ja Jacob Kohl (esimese bürgermeistri poeg). Kohlid olid kohalik jõukate kaupmeeste pere, kes tegutses Kuressaares mitme põlvkonna vältel kuni Põhjasõjani. Järgmiste bürgermeistrite seas on teada Johann Hargen ja Greger aus der Marck. Kohtukirjutaja täitis ka linnasekretäri (sks *Stadtsekretäre*) rolli ning ametikandjatest 16. sajandi lõpust on teada Claus Bruni ja Werner Schliestedti. 1597. aastal oli bürgermeister Greger aus der Marck ja raehärrad Frantz Meibusch, Jacob Kohl ja Christopher Prediger. 1627. aastast on teateid raehärrast ja kohtusekretärist Johann Buchholtzist. 1637. aastast loodud riigikassa Kuressaare osakonna eest vastutas raehärra Claus Wilken. Kohtukirjutaja ametit pidas 1639. aastal Samuel Dittmann ja jätkas 1645. aastast Dietrich Pentmann. Raehärrade ja bürgermeistrite ameti- ja eluaeg on teada üsna katkendlikult ning infot on saadud näiteks kohtudokumentidest ja kodanike nimekirjadest.³⁰

1.2 Kuressaare raad Taani võimuperioodil

Mereäärse linna peamine sissetulekuallikas oli sadam, mis sai Kuressaares olulise tõuke Ojamaa Kompanii (taani k *Gutlandske Komapgni*) loomisel. Ojamaa Kompanii sai 1622. aastal ainuõiguse Saaremaa, Ojamaa ja Bornholmi saarele hankida soola ja veini. Ojamaa kaubakompaniisse kuulusid ka bürgermeistrid Cordt Schaushausen ja Christoffer Prediger ning linnafoogt Ewold Matzen. Kaubanduse elavdamiseks nõudis kuningas saarlastelt oma laeva hankimist, milleks koguti kokku 3541 taalrit. Pool portooriumist ehk sadamate tollimaksust läks linnale nii Taani kui Rootsi ajal, aga taaniaegsed tollisoodustused kaubakompaniile Taani väinast läbisõitudel ning kaubandustegevuse üldine soosing olid Kuressaare linnakassa täitmisel peamised. Tollisoodustused olid atraktiivsed ka mandril tegutsevatele kaupmeestele.³¹ Linna arengule aitas sissetulek palju kaasa ning kaupmeestele ja kästöölistele soodsad tingimused suurendasid ka kodanikke arvu, mida tõestab näiteks uute kodanike nimed 1627. aasta kohtuasja tunnistajate nimekirjas. Kuressaare sissetulekud, mis saadeti Taani riigikassasse, olid alates 1637. aastast organiseeritud riigikassa Kuressaare osakonna poolt, mida juhtis raehärra Claus Wilken.³²

³⁰ **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710, lk 68-75. vt ka samas, Kohlide perekonnast (Vello Helgi kommentaar), lk 70.

³¹ **Ibid,** lk 72-73.

³² Kohtuasjast: **Ibid,** lk 74-75; **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 103–108.

Kuigi tänu tollisoodustustele ja kaubakompanii loomisele Kuressaare sissetulek suurenes ja mereäärne positsioon võiks olla atraktiivne, siis tähelepanuväärset majanduslikku edu Taani ega etteruttavalt ka Rootsi võimuperioodil ei saavutatud.³³

³³ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal. – Helina Tamman, Enn Küng (toim). Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1998, lk 163.

2. Kuressaare raad Rootsi võimuperioodil (1645–1710)

Järgnevates alapeatükkides peatükis uuritakse Kuressaare raadi Rootsi võimuperioodil, nii Taanilt Rootsi valdusse üleminekul kui ka erinevate Rootsi võimukandjate ajal. Rootsi võimuperioodi paremaks haldamiseks on ajalisel jaotusel jälgitud Arnold Soomi periodiseeringut³⁴. Eesti- ja Liivimaa valdused tähistasid nii Rootsi suurriigi algust kui lõppu Põhjasõjas (1700–1721).³⁵ Kuressaare raadi Rootsi võimuperioodi ajal on võimalik käsitleda detailsemalt tänu säilinud arhiiviallikatele, millest saadud info on esindatud tabelitena töö lõpus lisadena.

2.1 Kuressaare linn ja raad Rootsi konglomeraatriigi koosseisus

Rootsi kuningriik funktsioneeris 17. sajandil sarnaselt teiste Euroopa suurriikidega, kus uued vallutatud alad liideti emamaaga, samaaegselt lubades säilitada kohaliku omavalitsust. Rootsi kahjuks töötas Eesti- ja Liivimaa alade haldamisel ja integreerimisel kuningriigi kaugus emamaast ning erinevused õigussüsteemis, samuti ka kohalikud seisuslikud omavalitsused.³⁶

2.1.1 Üleminekuperiood (1645-1648)

Saaremaa sai koos Muhumaa ja teiste väikesaartega osaks Rootsi valdustest Brömsebro rahulepinguga 1645. aastal. Sel ajal elas Kuressaares umbes 500 inimest, 111 kodanikku ja 83 kodanikuperekonda ning kasutusel oli peamiselt saksa keel. Rootsi konglomeraatriigi koosseisu minnes oli Kuressaare linn sõjategevusest võrdlemisi puutumata jäänud ja uus emamaa nägi Kuressaares kui sadamalinnas potentsiaali.³⁷ Taani-järgse Kuressaare majanduslik seis sai rootslastelt palju kriitikat ning majanduslikud reformid sooviti kiirelt ellu viia. Peamine probleem seisnes turu puudumises. Kohalikud talupojad pidid müüma oma saadusi otse mõisatele, mitte avalikul turul. Kasu lõikasid vaid üksikud suurkaupmehed. Rootsi asehaldur J. Utteri ettepanekul sai rae poolt ametisse nimetatud kohalikud lihunikud, kalurid, kärumehed jt,

³⁴ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 163.

³⁵ **Margus Laidre.** Lõpu võidukas algus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1995, lk 8.

³⁶ **Heikki Pihlajamäki.** The Reorganisation of the Livonian Judiciary under the Swedish Rule. In *Conquest and the Law in Swedish Livonia (ca. 1630–1710): A Case of Legal Pluralism in Early Modern Europe*. Brill. 2017, lk 88, 92. Kättesaadav: <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjww86.6> (vaadatud 02.05.2025) ja **Enn Küng.** Rootsi administratiivvõim Eesti alal. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 126.

³⁷ **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710, lk 75-76 ja **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 163-165.

et linnaelu stimuleerida ja spetsialiseerumist elustada. Üleminekuperioodil oli Kuressaare rae peamine ülesanne kohandada linnaelu Rootsi eeskujul.³⁸ Rae koosseis Rootsi aja algul oli järgmine: bürgermeistrid Jacob Kohl ja Hans Zöge, raehärrad Jürgen Arens, Matthias Müller, Andreas Redeken, Michael Kron, Barfort Burmeister ja Christoph Blunck, kes oli lisaks kohtufoogt.³⁹ Kuressaare privileegid kinnitas üleminekuperioodil 1646. aastal Rootsi kuninganna Kristiina, kus nimetati rae koosseisust bürgermeistrit Jakob Kohli ja raehärrat Michael Krohni.⁴⁰

2.1.2 Kuressaare krahvkonna periood (1648–1654)

Kuressaare krahvkonna ehk Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686) perekonna perioodi iseloomustasid De la Gardie suured ambitsioonid, üks märkimisväärseim neist oli asutada uued ja kaubanduslikult soodsama asukohaga sadamalinnad. Selle teostamiseni ta ei jõudnud. Geograafiline positsioon ei soosinud kaubavedu Kuressaarest mujale. Kaubandusega seotud probleeme ja konflikte saatis lahendama Rootsist 1650. aastal saabunud komisjon. Komisjon ja Kuressaare raad sõlmisid kokkulepe, milles sätestati igapäevane linnaturg, trahvid kodanikele, juhul kui hangiti maasaadusi talupoegadelt ebaseaduslikult. Raad pidi, tõenäoliselt vastumeelselt, kõikidelt välismaistelt kaupadelt maksu koguma ja avalikustama hinnad, et välistada “sõbrakaubandust”. Rootsi komisjon uuris visiidil, kas ja kuidas Kuressaare majandus lähtub Rootsi merkantilistlikuks majanduspoliitikast, mis illustreerib Rootsi huvi, aga ka muret Kuressaare pärast. Kuressaare murekohana nähti kaubanduse vähest spetsialiseerumist, mis tuli rael linnas kehtestada. Spetsialiseerumine oli Kuressaare kaupmeestele ja käsitöölisele uus ja küllaltki võõras nõudmine, mistõttu vastumeelsust hakati väljendama peale spetsialiseerumise kava kinnitamist. De la Gardie kohalike palvetele vastu ei tulnud ja spetsialiseerumise nõue kehtis kuni 1654. aastani.⁴¹

2.1.3 Saaremaa kui endise kuninganna Kristiina elatismaa periood (1654–1689)

Rootsi kuninga Karl X Gustavi (1622–1660) korraldusel loovutas Magnus Gabriel De la Gardie Saaremaa valdused 1654. aastal endisele Rootsi kuninganna Kristiinale (1626–1689), kes samal aastal usuvahetuse tõttu troonist loobus. Saare valitsemisega tegeles Kristiina poolt kinnitatud kuberner, kellest esimene oli Reinhold von Lieven (1654–1657). Kodanikkonna ja rae peamine

³⁸ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 167-177.

³⁹ **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710, lk 75.

⁴⁰ Rootsi kuninganna Kristiina kinnitab Kuressaare privileegid. Stockholm, 13. august 1646. Heinrich Schultzi koopia 18. sajandist. **Ivar Leimus** (tlk). Kuressaare privileegid, siin peamiselt lk 134.

⁴¹ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 167-177; vt lisaks De la Gardie läbikukkunud plaanidest: **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 110-111.

kontakt oli kuberner.⁴² Endine Kuressaare krahv De la Gardie siirdus peale Saaremaa valduste loovutamist Haapsallu, kus hakkas Haapsalu kaubakompanii keskuseks rajama.⁴³ Majanduslikud probleemid Kuressaares jätkusid ning antud perioodil oli peamiseks mureks suurrentnike kaubanduslik monopol, mis raskendas talupoegade kaubandustegevust. Kuressaare rae mure lahendamiseks pandi Rootsi poolt paika omajagu kaubanduslikke piiranguid ja kohustusi, mille üle pidi valvama Saaremaa kuberner Carl Sparre (1659–1661). Üks säilinud protokoll 1668. aastast näitlikustab Kuressaare rae ettevõtmisi linna majanduselu reguleerimisel. Raad kutsus linna kaupmehed nõupidamisele, et arutada ühe Rootsi suurkaupmehe Jakob Momma tegevusega seotud kohalikke riske.⁴⁴

Kuressaare linnaõigused kehtestasid linnas raevõimu, mis nõudis vastavaid ruume ja ehitust. Rae sisse seadmiseks ja gildihoone tarvis annetas Hertsog Magnus linnale krundi.⁴⁵ Tänaeni säilinud raekoda ehitati Rootsi ajal ja valmis 1670. aastal. Kuressaare raekoja ehitusmeistriks oli tõenäoliselt varasemalt De la Gardie perekonna teenistuses töötanud Franz Stimmer. Raekoja uhke portaali karniisi kohale seati ladinakeelne tekst: „Alati täidab ta oma kohust inimeste kasuks ja ühiskonna hüvanguks“, mis kirjeldab nii hoone kui rae funktsiooni.⁴⁶ 1660.-1670. aastatel rajati ka teisi ühiskondlikke hooneid ja taristut, nt vaekoda, kadettide kool ja Püha Laurentiuse kirik jne.⁴⁷

Kristiina ülalpidamismaa perioodil kinnitas Rootsi kuningas Karl XI rae privileegid 1675. aastal kirjaga, mille sisuks oli, et raad ja raeliikmed toimigu edasi nii nagu varem. Nende privileegidele kinnitust läksid Kuressaare rae esindajad Stockholmi paluma. Samuti soovis 1682. aastal Kuressaare raad luba raeliikmeid vabalt valida kohaliku kubeneri sekkumiseta, mille kinnitas Rootsi kuninglik valitsus.⁴⁸

⁴² **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 183. ja **Elina Öpik.** Rootsi aeg Saaremaal. – Kärt-Jänes Kapp (toim)., Enn Randma (toim)., Malle Soosaar (toim). Saaremaa 2. Ajalugu, majandus, kultuur. Tallinn: Koolibri, 2007, lk 182-183. vt lisaks Kristiina usuvahetusest: **Henrik O. Lunde.** A Warrior Dynasty: The Rise and Decline of Sweden As a Military Superpower, lk 176.

⁴³ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 109–112.

⁴⁴ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 183–194.

⁴⁵ **Inna Põltsam-Jürjo.** Kuressaare elanike õiguslikust seisundist enne ja pärast Riia õiguse omandamist, lk 49.

⁴⁶ **Krista Kodres, Pia Ehasalu.** Avalikud hooned – omavalitsuste arhitektuurne ja kunstiline manifest. – Krista Kodres (koost ja toim). Eesti kunsti ajalugu 2. 1520–1770. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2005, lk 88 ja 96–98.

⁴⁷ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 112.

⁴⁸ Rootsi kuningas Karl XI kinnitab Kuressaare Privileegid. Stockholm, 16.oktoober 1675. – Kalle Keskküla. Kuressaare ajalugu II. Kuressaare: Kuressaare Raeühing, 2019, lk 162-163. ja **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 194.

2.1.4 Kuressaare linn kuninglike võimukandjate alluvuses (1690–1710)

1689. aastal suri Roomas endine Rootsi kuninganna Kristiina. Saaremaa valdused kuulusid seejärel Rootsi kuningavõimu alluvusse. Saaremaa kubeneri positsioon asendus rootsipärase maapealiku (rts *landshövding*) omaga, kelleks esimene oli poleemiline Per Örnklou.⁴⁹ Rootsi võimuperioodi viimasel ja keerulisel perioodil leidsid aset viljaikaldused, millele järgnesid 1696-1697. aastate näljahädad⁵⁰ ja 1710. aastal Kuressaarde jõudnud Põhjasõda⁵¹. Mõisate ja talupoegade vahelised probleemid ja konfliktid kauplemise osas jätkusid, kuigi 1690. aasta võimuvahetuse perioodil, oli kohalike seas lootust olukorra paranemiseks. Üks tüliõun oli talupoegade toodangu müümine laatadel, mis tekitas mõisapidajaile meelehärmi ja kartust, et mõisale midagi alles ei jää. Sellele lisaks taheti keelata n-ö võlgu müümine, mis eriti näljahäda ajal nii talupoegi kui linnarahvast marru ajas. Näljahäda ajal muutusid kaubanduslikud konfliktid nii *landshövdingu*, rae, kaupmeeste ja linnarahva vahel aina teravamaks.⁵² Kuressaare rae koosseisu kohta (1690–1705) on arhiivimaterjali põhjal koostatud tabel (lisa 1). Tabelisse on lisatud ametikandjad nimeliselt juhul, kui neid on allikas mainitud. Arveraamatute sissekannetes on rae ametikandjaid mainitud lünklikult. Rae arveraamatud annavad infot ka raeametnike palkade kohta. Linna majanduslike raskuste tõttu on vahemikus aastaid, kus palkasid korrapäraselt välja pole makstud, sest linnal puudusid selleks finantsid.⁵³

Kuressaare linna ja Rootsi majanduspoliitika olid Rootsi võimuperioodil lähedalt seotud. Rootsi majanduspoliitikat sooviti pidevalt rakendada vallutatud valdustel, sh Saaremaal. Kuressaare puhul jääb mulje, et Rootsil polnud piisavalt mõistmist kohalikust elust ning ei saadud edukalt hakkama kohalike probleemidega, veel vähem majandusreformide kehtestamisega, edukalt hakkama. Rootsi ei suutnud teha Kuressaarest soovitud kaubanduslikku piirkonna keskust ning linn jäi Rootsi võimuperioodi jooksul tagaplaanile.⁵⁴

⁴⁹ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 195.

⁵⁰ **Mati Laur.** 1630–1800. – Siiri Rebane (toim). Eesti ajalugu. Kronoloogia. Tallinn: Tänapäev, 2021, lk 93-94.

⁵¹ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 112.

⁵² **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 195–199.

⁵³ LVAA, 7349.1.378, lk 1448.

⁵⁴ **Arnold Soom.** Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal, lk 163 ja 200–209. vt ka **Enn Küng.** Rootsi administratiivvõim Eesti alal. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 271.

2.2 Kuressaare rae sissetulekud ja väljaminekud Rootsi võimuperioodil

Kuressaare rae sissetulekute ja väljaminekute kohta on arhiivimaterjali põhjal koostatud tabelid (lisa 2 ja lisa 3), kus on toodud andmed aasta ja liigi kaupa. Arveraamatute sissekannetes, pole eristatud sissetulekuid (sks *credit*) ja väljaminekuid (sks *debet*) ning need on esitatud paralleelselt.

Rootsi võimuperioodil kehtisid kolme liiki tollid. Esimene neist oli sadamatoll ehk portoorium, millest pool läks linnale ning teine pool riigile. Portoorium kehtestati Kuressaares 1646. aastal.⁵⁵ Teine oli litsent, mis läks täies ulatuses riigile, kuid mida pidi Kuressaare raad kokku koguma 1662. aastal väljastatud korralduse põhjal.⁵⁶ Kolmas oli lisamaks (sks *Zulage*), mis laekus täielikult linna (rae) kassasse kohalike palkade ja halduskulude katmiseks. Kuressaare arvesaamatutes on mõnel juhul välja toodud, mis kulutuste eest tasutakse *Zulage* tuluga.⁵⁷

Kuressaare rae peamised sissetulekud koosnesid lisatollist (sks *Zulage*), poolest portooriumist (sadamatoll) ja lisatulu linnale läänistatud Tiirimetsa mõisast ning Lõmala (sks *Lemmal*) küla 12 adramaalt. Lisasissetulek läänidelt võimaldas alustada lisaks teistele ühiskondlikele rajatistele ka raekoja ehitusega.⁵⁸ 1660. aastatel ehitati veel vaekoda, Püha Laurentiuse kirik ja peatänavad sillutati.⁵⁹ Lõmala küla sissetulek on fikseeritud uurimistöös kasutatud arhiivimaterjalide põhjal alates 1690. aastast.⁶⁰ 1691.-1692. aasta Lõmala sissetulekut rae arveraamatutes pole, sest samal ajal toimus reduktsioon, mille tagastas Rootsi kuningas Karl XI linnale juba 1693.aastal.⁶¹ Lõmala külast tulenev tulu oli pool viljas ja pool rahas nagu Eesti- ja Saaremaal kombeks oli. Laiemas kontekstis moodustasid Kuressaare linna sissetulekud (litsent ja portoorium) Saaremaa tuludest vaid 4–8% ning suurem osa tuli riigimõisate rendist.⁶² Kui lisatoll ja portoorium olid reeglipärased maksud Rootsi konglomeraatriigis, siis Lõmala

⁵⁵ **Enn Küng.** Staatlichen Zölle - Portorium und Lizenzen - in den Städten den schwedischen Ostseeprovinzen. *Hansische Geschichtsblätter* 133, 2020, lk 115–162 (siin eriti lk 147). Kättesaadav: <http://dx.doi.org/10.21248/hgbll.2015.75>. (vaadatud 09.05.2025).

⁵⁶ **Enn Küng.** Riigitaalrite kasutusest Rootsi Läänemere-provintside 17.sajandil. – *Ajalooline Ajakiri* 2 (144), 2013, lk 191.

⁵⁷ LVAA, 7349.1.378, lk 1447 (*Zulage*) ja 1452 (*Zulage* eest tasumine).

⁵⁸ **Kalle Keskküla, Aldur Ruumet.** Lõmala – Linna tagamaa – Kalle Keskküla (koost). Kuressaare ajalugu II. Kuressaare: Kuressaare Raehing, 2019, lk 139. ja **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 111.

⁵⁹ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 112.

⁶⁰ LVAA, 7349.1.378, lk 1448.

⁶¹ **Elina Öpik.** Rootsi aeg Saaremaal, lk 191; Kuningas Karl XI adramaade tagastamise dokument: LVVA, 7349.1.394, lk 1494.

⁶² **Helmut Piirimäe.** Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2009. lk 35 ja 116.

adramaadest tulenev lississetulek oli Kuressaare rae jaoks unikaalne ning oli 17. sajandil linna taristu arengu jaoks määrava tähtsusega.

Kuressaare rae väljaminekute liike oli rohkem. Üheks väljaminekuks oli erinevate linnaametnike palgad, nii raehärrade kui teiste linnateenistujate (nt 1692. aastal maa-ratsanikud, organist või Zulage-teener) töötasud.⁶³ Linna raamatupidaja koostas Kuressaare bürgermeistritele ja raele palgaelarve, mille eest tasuti linna rahakassast hõberahas.⁶⁴ Aastatel 1659–1661 maksti Kuressaare ametnikkonnale palka Liivimaa kassast.⁶⁵ 1670. aastatel määrati linnaametnikele palgad: kahele bürgermeistrile 80, kuuele raehärrale 50, käskjalale 30 ja timukale 20 taalrit aastas.⁶⁶ 1692. aastal määrati ametisse kaks maa-ratsanikku, Johan Polck ja Jacob Pape, kes valvasid keelatud kõrvalsadamaid ja nn *ülesostu*.⁶⁷ Rae kuludes oli linnateenistuses olevate ametnike leskede ja pärijate toetamine.⁶⁸ Arveraamatud ilmestavad Kuressaare linna majanduslikult kehva seisuga. 1690. aastal makstakse tagasi 1683. aasta justiitssekretäri palk.⁶⁹ 1692. aastal maksti bürgermeister Niclas Kohlile tagasi laenu, millega varasemalt oldi raekoja ehitust ja saadikute reisi Stockholmi finantseeritud. Zulage-teener/linnateener vastutas tõenäoliselt Zulage maksu kogumise, administreerimise ja aruandluse eest.⁷⁰

Kuressaare sadamas kogutud litsent ja pool portooriumit moodustasid pea umbkaudu 2000 hõbetaalri suuruse summa, mis anti iga aasta riigile.⁷¹ Sadamate tollipoliitikat Eesti aladel muudeti 1661. aastal ja tollisoodustusi anti vaid suurtele laevadele, mistõttu vähenes portoorium ning seega ka linna sissetulek.⁷²

Sissetulekud ja väljaminekud käesolevate arveraamatute näitel illustreerivad Rootsi riigi kontrolli majanduse üle. Rae sissetulekud ja väljaminekud kinnitati 1-2 aastat hiljem (lisa 4). Samuti olid sissetulekud ja väljaminekud alati tasakaalus. Puudujäägi puhul võeti laene, mida hiljem linn tagasi maksis ja need kohustused lükati järgmisse aastasse. Sissetulekuid väljaminekutest rohkem arveraamatus olla ei saanud. Aasta tulude-kulude aruanne saadeti

⁶³ LVVA, 7349.1.380, lk 1066–1074.

⁶⁴ LVVA, 7349.1.388, lk 1238–1239.

⁶⁵ **Helmut Piirimäe.** Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil, lk 146.

⁶⁶ **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 112.

⁶⁷ LVVA, 7349.1.380, lk 1068.

⁶⁸ Nt: LVVA, 7349.1.380, lk 1066–1074.

⁶⁹ LVAA, 7349.1.378, lk 1450.

⁷⁰ LVVA, 7349.1.380, lk 1068–1074.

⁷¹ **Helmut Piirimäe.** Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil, lk 40.

⁷² **Kalle Keskküla.** Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost, lk 103.

Stockholmi kinnitamisele, mistõttu võivad aasta sissetulekud-väljaminekud erineda kohalikus arveraamatus ja koopias, mis Rootsis kinnituse sai.⁷³

1691. aastal rae ametnikele palka välja ei makstud. Pöörduti kuninga poole kirja teel, mida kinnitab kantseleimaks ning Stockholmi saadeti ka saadikud, linnasekretär Petri (Petrus) Hugo Westhrey ja (1692. aastal raehärrana mainitud⁷⁴) Wilhelm Johansen. Saadikute reis kestis 16 nädalat.⁷⁵ Stockholmi reis oli suur väljaminek, mille eest tasuti arveraamatute põhjal veel tagantjärele 1696.aastal.⁷⁶ Kui Kuressaare linnal oli võimalik investeerida 1660.-1670. aastatel linna infrastruktuuri ning lasta ehitada raekoda, vaekoda, kirik jne, siis juba 20 aastat hiljem, vajas raad kolme kuningliku portree eest maksmise jaoks kolme aastat, 1692–1694.⁷⁷ Kuigi majanduslikke vahendeid oli vähe, siis pidas Kuressaare raad tõenäoliselt üsna oluliseks välist kuvandit, mistõttu ka maalidele raha kulutati. Kuressaare rae majanduslikud võimalused varieerusid Rootsi võimuperioodil üsna märkimisväärselt. Kuressaare raad ja linn on perioodil, millest on täpsemad tulude-kulude ülevaated, suurtes majanduslikes raskustes.

⁷³ **Helmut Piirimäe.** Rootsi riigimajandus Eesti-ja Liivimaal XVII sajandil, lk 28 ja 40; **Enn Küng.** Staatlichen Zölle - Portorium und Lizenzen - in den Städten den schwedischen Ostseeprovinzen, lk 115–162 (siin eriti lk 156).

⁷⁴ LVVA, 7349.1.380, lk 1070.

⁷⁵ SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69, lk 1419.

⁷⁶ LVVA, 7349.1.386, lk 723–729.

⁷⁷ 1692: LVVA, 7349.1.380, lk 1068; (edaspidi kui puuduolev jääk) 1693: LVVA, 7349.1.382, lk 677; 1694: LVVA, 7349.1.384, lk 682.

Kokkuvõte

Varauusaegne väikelinn Kuressaare sai oma linnaõigused ja rae 1563. aastal. Kuressaare areng piirkonna keskusena oli üsna aeglane, 16. sajandil ja 17. sajandi I poolel oli tegu pigem aleviku kui linnaga.⁷⁸ Kuressaare ebaedu taga oli nii geograafiline asukoht, pidevad võimuvahetused ja kohalikud konfliktid. Kuressaare majandusprobleemid, mida töös on lähemalt vaadeldud Rootsi võimuperioodil, ei leidnud lahendust, mis oleks rahuldanud Rootsi majanduspoliitikat ja kohalikke kaupmehi, talupoegi ja kodanikke.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Saaremaa väikelinna Kuressaare rae kui institutsiooni funktsiooni, tegevust ja koosseisu 16. ja 17. sajandil ning linna tulude-kulude jaotumist 17. sajandi lõpul. Uurimistöös analüüsiti seni uurimata Kuressaare rae arveraamatud, kus on kirjeldatud ja fikseeritud sissetulekud ning väljaminekud koos kirjeldustega aastatel 1690–1705.

Käesolevas bakalaureusetöös kasutatud arhiivimaterjali sisu on kokkuvõtlikult esitatud tabelitena ning nende põhjal on vastatud sissejuhatuses esitatud uurimisküsimustele. Kuressaare rae loomise, koosseisu ja tegevuste kohta Taani võimuperioodil uurimisel raskendas alusallikate vähesus. Kuressaare rae loomine oli linnaõigustes kehtestatud, koosseisu on teada peamiselt kohtudokumentatsioonist ja üsna pisteliselt ning rae tegevuse kohta lähemalt kirjeldati kaubakompanii loomist, sest sel oli Kuressaare linnale suurem mõju. Kuressaare rae teadaolevat koosseisu aastatel 1690–1705 oli võimalik täpsustada ja täiendada senistest uurimustest välja jäänud materjali kasutades. Rae sissetulekud ja väljaminekud näitlikustavad rae ülesandeid ja tegevust konkreetsete näidete abil. Kuressaare linna ja rae jaoks oluline Lõmala sissetulek ja selle kaotamine reduktsiooni käigus on jäädvustatud arveraamatutes. Rae väljaminekud kirjeldavad rae ülesandeid näidete abil: linnaametnike tasustamine, ametnike leskede ülalpidamine, linna taristu hoolekanne, kunsti tellimine jpm. Lisaks saab kinnitada, et rae rahavood olid 1690–1705 küllaltki väikesed ning periood oli Kuressaare jaoks majanduslikult raske. Tabel arveraamatute kinnituste kohta on lisamaterjal, mis illustreerib Rootsi kontrolli Kuressaare majanduse üle ning majanduslikku bürokraatiat.

Arveraamatute sissekanded on Kuressaare linnaajaloo avastamata ja kasutamata allikmaterjal, mida annab palju põhjalikumalt käsitleda kui ühe bakalaureusetöö piires. Bakalaureusetöö autor

⁷⁸ **Enn Tarvel.** Saaremaa Taani võimu all 1559–1645. – Enn Küng (toim). Eesti ajalugu III. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 126.

näeb mitmeid edasisi uurimisvõimalusi Kuressaare uurimiseks arveraamatute põhjal. Kuressaare kõrvutamine teise varauusaegsete väikelinnadega on uurimissuund, mis sellest bakalaureusetöös jäi kõrvale, ent milles näeb uurimistöö autor palju potentsiaali. Üheks võimaluseks on uurida kuidas ja kui edukalt Rootsi oma majandus-poliitilisi reforme teistes väikelinnades ellu viis ning kui suurt osa mängis raad nende reformide elluviimisel. Arveraamatute väljaminekutes mainitud kuninglike portreemaalide tellimus võiks pakkuda kunstiajaloo-alaselt uurimisvõimalusi. Võimalik oleks uurida, kas sarnaseid tellimusi tegi ka mõne teise linna raad ning kas ajastuses, hinnas või autorluses leidub ühisosa.

Summary

The town council of Kuressaare as municipal government during the Danish and Swedish rule

The town council of Kuressaare was first appointed in 1563, when Kuressaare got town privileges from Ösel-Wiek bishop Magnus, and later from the Danish king Frederik II. The town council of Kuressaare was the local municipal government, which was headed by two burgomasters, who had the leading role of the council. Most of the council of a small town was made up of five councilmen, a syndic, who was responsible for the legal matters and a scribe, who was in charge of the documentation.

The aim of this research paper was to study the function, actions and clerks of the town council of Kuressaare during the Danish and Swedish rule. In addition to published literature and sources, this research paper includes account book entries of the Kuressaare town council from the end of 17th century, which have not been utilised and interpreted in research before.

The account books (1695–1705) from the Swedish and Latvian National archives help to create a more thorough list of clerks and their term of office in the town council of Kuressaare during the last decade of 17th century and beginning of the 18th century. Secondly, the account books list the incomes and expenses of the town council with explanations, which gave specific examples of the functions and actions of the town council. The town council was responsible for the communication with the current authority figure; local infrastructure and its upkeep; paying salaries of town clerks; supporting widows; acquiring art and much more.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rootsi Riigiarhiiv. (SRA), Stockholm

SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69.

SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol. 74.

Läti Riiklik Ajalooarhiiv (LVAA), Riia

LVAA, 7349.1.378.

LVAA, 7349.1.380

LVVA, 7349.1.382.

LVVA, 7349.1.393.

LVVA, 7349.1.386.

LVVA, 7349.1.390.

LVVA, 7349.1.391.

LVVA, 7349.1.392.

LVVA, 7349.1.394.

Publitseeritud allikad

Piiskop Magnus annab Kuressaarele linnaõigused. Piltene, 8. mai 1563. **Leimus, Ivar (tlk).** Kuressaare privileegid. – Kalle Kesküla (koost). *Kuressaare vanem ajalugu*. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 121–128. EAA, 5383, 1, 36.

Kuningas Frederik II annab Kuressaarele linnaõigused. Aarhus 19. september 1574. Heinrich Schultzi koopia 18. sajandist. **Leimus, Ivar (tlk).** Kuressaare privileegid. – Kalle Kesküla (koost). *Kuressaare vanem ajalugu*. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 128-132. EAA, 1005, 1, 1, 1 13–16.

Rootsi kuninganna Kristiina kinnitab Kuressaare privileegid. Stockholm, 13. august 1646. Heinrich Schultzi koopia 18. sajandist. **Leimus, Ivar (tlk).** Kuressaare privileegid. – Kalle

Keskküla (koost). *Kuressaare vanem ajalugu*. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015, lk 134-135. EAA 1005, 1, 1a, l 10p.-14.

Rootsi kuningas Karl XI kinnitab Kuressaare Privileegid. Stockholm, 16.oktoober 1675. – Kalle Keskküla (koost). *Kuressaare ajalugu II*. Kuressaare: Kuressaare Raeühing, 2019, lk 162-163. EAA, 1005, 1, 1A, Fol. 19–20.

Kirjandus

Adamson, Andres. Hertsog Magnus von Holsteini roll Läänemere-ruumis Liivi sõja perioodil. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 8–9 ja 12.

Helk, Vello. Bürgerlisten von Arensburg (Ösel) aus dem Jahre 1627. – *Ostdeutsche Familienkunde* 2, 1988.

Helk, Vello. Bürgerlisten von Arensburg (Ösel) aus dem Jahre 1645.-1675 – *Ostdeutsche Familienkunde* 1, 1984.

Helk, Vello. Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1989.

Helk, Vello. Saaremaa arhiivimaterjalidest Taani Riigiarhiivis ja nende kasutamisest. – Olav Pesti (koost ja toim). *Kaheaastaraamat 1993–1994*. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 1995, lk 5–19.

Keskküla, Kalle. Kuressaare kodanikkond. 1563–1710. – Olav Pesti (koost ja toim). *Kaheaastaraamat 2011–2012*. Kuressaare: Saaremaa muuseum. 2013, lk 68–75.

Keskküla, Kalle. Mõnda Kuressaare linna kujunemisloost. – Olav Pesti (koost ja toim). *Kaheaastaraamat 2003–2004*. Kuressaare: Saaremaa muuseum, 2005, lk 103–112.

Keskküla, Kalle (koost). *Kuressaare ajalugu II*. Kuressaare: Kuressaare Raeühing, 2019.

Keskküla, Kalle (koost). *Kuressaare vanem ajalugu*. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2015.

Keskküla, Kalle., Ruumet, Aldur. Lõmala – Linna tagamaa. – Kalle Keskküla (koost). *Kuressaare ajalugu II*. Kuressaare: Kuressaare Raeühing, 2019, lk 139.

Kodres, Krista., Ehasalu, Pia. Avalikud hooned – omavalitsuste arhitektuurne ja kunstiline manifest. – Krista Kodres (koost. ja toim). *Eesti kunsti ajalugu 2. 1520–1770*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2005, lk 88 ja 96–98.

Kreem, Juhan., Mänd, Anu., Kala, Tiina. Linnad – Anti Selart (toim). *Eesti ajalugu II*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2012, lk 126.

Kreem, Juhan. Ordu sügis. Saksa ordu 16. sajandi Liivimaal. Tallinn: Tallinna Linnaarhiivi toimetised 17, 2023, lk 411–417.

Küng, Enn. Arhiiviajaloolane Arnold Soom (3. juuni 1900 – 28. juuli 1977). *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 2, 2016. Kättesaadav: <https://tuna.ra.ee/arhiiviajaloolane-arnold-soom-3-juuni-1900-28-juuli-1977/> (vaadatud 11.11.2024).

Küng, Enn. Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust. – Helina Tamman, Enn Küng (toim). *Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1998, lk 5–10.

Küng, Enn. Linnad 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandil. – Enn Küng (toim). *Eesti ajalugu III*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 339, 345, 349.

Küng, Enn. Riigitaalrite kasutusest Rootsi Läänemere-provintside 17. sajandil. – *Ajalooline Ajakiri* 2 (144), 2013, lk 191.

Küng, Enn. Rootsi administratiivvõim Eesti alal. – Enn Küng (toim). *Eesti ajalugu III*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 126.

Küng, Enn. Staatlichen Zölle - Portorium und Lizent - in den Städten den schwedischen Ostseeprovinzen. *Hansische Geschichtsblätter* 133, 2020, lk 115–62

Küng, Enn., Tering, Arvo. Vello Helk taani ja eesti ajaloolasena. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 1, 1998, lk 76.

Laidre, Margus. Lõpu võidukas algus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1995, lk 8.

Lunde, Henrik O. *A Warrior Dynasty: The Rise and Decline of Sweden As a Military Superpower*. Havertown: Casemate Publishers & Book Distributors, LLC, 2014, lk 34.

Kättesaadav: <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.utlib.ut.ee/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=1773521> (vaadatud 07.05.2024).

Piirimäe, Helmut. *Rootsi riigimajandus Eesti-ja Liivimaal XVII sajandil.* Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2009.

Pihlajamäki, Heikki. The Reorganisation of the Livonian Judiciary under the Swedish Rule. In *Conquest and the Law in Swedish Livonia (ca. 1630–1710): A Case of Legal Pluralism in Early Modern Europe.* Brill, 2017, lk 88, 92. Kättesaadav: <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjww86.6> (vaadatud 02.05.2025).

Põltsam-Jürjo, Inna. Kuressaare elanike õiguslikust seisundist enne ja pärast Riia õiguse omandamist. – Kalle Keskküla (koost). *Kuressaare vanem ajalugu.* Tallinn: Tallinna raamatutrukikoda, 2015, lk 43–52.

Põltsam-Jürjo, Inna. *Liivimaa väikelinn Uus-Pärnu 16. sajandi I poolel.* Tallinn: Argo, 2009, lk 134, 138.

Pounds, Norman J. G. *The Medieval City.* Westport: Greenwood Press, 2005, lk 106–109.

Solis, Tobias. *Quellenkritik | Definition & Schreibanleitung.* Scribbr, 2022. Kättesaadav: <https://www.scribbr.de/methodik/quellenkritik/> (vaadatud 01.05.2025)

Soom, Arnold. Kuressaare linna majandusprobleeme Rootsi ajal. – Helina Tamman, Enn Küng. (toim). *Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid.* Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1998, lk 163–210.

Tarvel, Enn. Piiskopi- ja orduaeg 1227–1572. – Kärt-Jänes Kapp (toim)., Enn Randma (toim)., Malle Soosaar (toim). *Saaremaa 2. Ajalugu, majandus, kultuur.* Tallinn: Koolibri, 2007, lk 137.

Tarvel, Enn. Saaremaa Taani võimu all 1559–1645. – Enn Küng (toim). *Eesti ajalugu III.* Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013, lk 126.

Tulk, Mehis. Kalle Keskküla esitles järjekordset Kuressaare ajalooaamatut. *Saarte Hääl. Postimees,* 2023. Kättesaadav: <https://saartehaal.postimees.ee/7859009/video-ja-galerii-kalle-keskula-esitles-jarjekordset-kuressaare-ajalooaamatut> (vaadatud 15.11.2024).

Õpik, Elina. Rootsi aeg Saaremaal. – Kärt-Jänes Kapp (toim)., Enn Randma (toim)., Malle Soosaar (toim). *Saaremaa 2. Ajalugu, majandus, kultuur.* Tallinn: Koolibri, 2007, lk 182–183.

Lisa 1. Kuressaare rae teadaolev koosseis ja palgaarvestus arveraamatute alusel aastatel 1691–1705

Aasta	Arveraamatutes mainitud ra ametnikud	Palgaarvestus	Ametnike ja ametiaegade täiendused varasematele uurimustele ⁷⁹
1691	Jobst Weymar, raehärra Johannes Cruse, raehärra Petri Hugo Westhrey, linnasekretär Schwidewin, kohtufoogt	Linna raamatupidajale kuulus töötasuks 136 rtrlr, maksti vaid 20:35 ½	Petri Hugo Westrehni (Westhrey) on mainitud kohtusekretäri ametis vaid 1669. aastal, arveraamatu põhjal saame kinnitada tema ametiaega vähemalt 1705. aastani.
1692	Niclaes Kohl, bürgermeister Niclaes von Krämer, bürgermeister Wilhelm Johans, raehärra Petri Hugo Westhrey, linnasekretär Jobst Weijmar, kohtufoogt	Linna raamatupidajale 150:00, maksti tagasi koos osalise palgavõlaga 158:00.	Niclaes von Krämer kõige hilisemalt fikseeritud bürgermeistrina 1676.aastal, arveraamatute põhjal saab kinnitada tema ametiaega kuni 1693.aastani. 1691. aasta arveraamatus on mainitud Schwidewin (Jürgen Schneidewien) kohtufoogtina. Varasemalt on tema amet olnud vaid piiratult raehärrana 1679. aastal.
1693	Niclas Kohl, bürgermeister Niclaes von Krämer, bürgermeister	<i>Pole mainitud</i>	Peter Johann Boji (Boy), varasemalt teada ametiajast 1701. aastal, arveraamatute põhjal ametis ka 1702. aastal.
1695	Jobst von Weimar, kohtufoogt Wilhelm Johans (Johansson), raehärra ja kohtufoogt	<i>Pole mainitud</i>	Johann Kniper bürgermeistrina mainitud 1662.aastal,
1696	Conrad Wilken, raehärra	<i>Pole mainitud</i>	

⁷⁹ **Kalle Keskküla.** Kuressaare kodanikkond. 1563–1710. – Olav Pesti (koost ja toim). Kaheaastaraamat 2011-2012. Kuressaare: Saaremaa muuseum. 2013, lk 79-85.

	Petri Hugo Westhrey, linnasekretär		arveraamatutes samanimeline bürgermeister aastatel 1697– 1699.
1697–1699	Johann Kniper, bürgermeister Niclas Kohl, bürgermeister Johan Cruse, raehärra ja linna raamatupidaja Wilhelm Johans (Johannsson), raehärra Conrad Wilcken, raehärra (suri 1701. aastal) Martin Heer, raehärra Jürgen Lippe, raehärra (suri 1701. aastal) Johann Dieterichs, raehärra Petrus Hugo Westrehn, linnasekretär	Bürgermeistrid 160:00 Raehärrad 100:00 Sekretär 300:00 Raamatupidaja 100:00 Kohtuteener 40:00 (1699.a 50:00)	Niclaes Kohl varem bürgermeistrina kirjas 1685. ja 1702. aastal. Arveraamatute täiendusega saab kinnitada, et ametiaga vahemikus 1692– 1702. Johan (Johann) Dietrichs (Dietrich) oli raehärrana teada 1697–1701, aga arveraamatute põhjal oli Dietrichs raehärra ka 1702 ning oli 1705. aastal ka bürgermeister.
1701	Niclaes Kohl, bürgermeister Wilhelm Johanson, bürgermeister Johan Cruse, raehärra Martin Beer, raehärra Johann Dietrichs, raehärra Andreas Melitz, raehärra (ametiis 1.septembrist 1701) Herman Lippe, raehärra (ametiis 1.septembrist 1701) Peter Joh. Boij (Boy), raehärra Martin Heer, kohtufoogt	Bürgermeistrid 137:04 Raehärrad 85:24 Justiitssekretär 300:00 Linna raamatupidaja 100:00 Kohtuteener 40:00	

1702	<p>Niclaes Kohl, bürgermeister</p> <p>Wilhelm Johanson, bürgermeister</p> <p>Johan Dietrichs, raehärra</p> <p>Anders Melitz, raehärra</p> <p>Herman Lippe, raehärra</p> <p>Peter Johan Boij (Boy), raehärra</p> <p>Petrus Hugo Westrehn, linnasekretär</p> <p>Johan Cruse, linna raamatupidaja ja raehärra</p> <p>Martin Heer, kohtufoogt ja raehärra</p>	<p>Bürgermeistrid 65:00</p> <p>Raehärrad 41:00</p> <p>Linnasekretär 300:00</p> <p>Linna raamatupidaja 100:00</p> <p>Kohtuteener 40:00</p> <p>Linnateenija 24:00</p>	
1705	<p>Wilhelm Johansen, bürgermeister</p> <p>Johan Dietrichs, bürgermeister</p> <p>Johan Cruse, raehärra ja linna raamatupidaja</p> <p>Andreas Melitz, raehärra</p> <p>Herman Lippe, raehärra</p> <p>Jacob Joh: Lippe, raehärra</p> <p>(Petrus Hugo) Westrehn, linnasekretär</p> <p>Peter Schwartz, kohtuteener</p>	<p>Bürgermeistrid 80:00</p> <p>Raehärrad 79:02¼</p> <p>Linnasekretär 150:00</p> <p>Linna raamatupidaja 100:00</p> <p>Kohtuteener 40:00</p> <p>linnateener 24:00</p>	

Allikad: SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69 ja SRA, vol. 74; LVAA, 7349.1.380; LVVA, 7349.1.382; LVVA, 7349.1.386; LVVA, 7349.1.390; LVVA, 7349.1.391; LVVA, 7349.1.392; LVVA, 7349.1.393.

Lisa 2. Kuressaare rae sissetulekud arveraamatute alusel aastatel 1690–1705

Aasta	Linna lisatoll (sks <i>Zulage</i>)	Portoorium ehk sadamatoll ("litsendivalitseja tasu maha arvestatuna")	Lisatulud	Sissetulekute- väljaminekute suhe
1690	522:43 ½	222:25	180:00 (Lõmala)	tasakaalus
1691	440:41 ½	196:48	-	tasakaalus
1692	529:22	158:00	-	tasakaalus
1693	524:17	187:00	138:00 (Lõmala)	tasakaalus
1694	374:44	155:33	138:00 (Lõmala)	tasakaalus
1695	489:07	188:36	138:00 (Lõmala)	tasakaalus
1696	316:22	180:00	138:00 (Lõmala)	tasakaalus
1699	868:05	602:07	276:00 (Lõmala) 249:29 (1698.a ülejääk) 70:07 (Kohtufoogt Conrad Wilkens) 138:00 (kontributsioon) 13:26 (centonalen)	tasakaalus
1701	422:16	303:06	276:00 (Lõmala) 77:28 (Kohtufoogt Martin Heer)	tasakaalus, järgmisesse aastasse üle kantud 7:04
1702	360:22	308:02	276:00 (Lõmala) 74:28 (Kohtufoogt) 10:00 (centonalen)	tasakaalus
1705	310:04	279:13	276:00 (Lõmala) 112:19 (kohtufoogt) 22:13 (centonalen)	tasakaalus

Allikad: SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69 ja SRA, vol. 74; LVAA, 7349.1.378; LVAA, 7349.1.380; LVVA, 7349.1.382; LVVA, 7349.1.386; LVVA, 7349.1.390; LVVA, 7349.1.391; LVVA, 7349.1.392; LVVA, 7349.1.393.

Lisa 3. Kuressaare rae väljaminekud arveraamatute alusel aastatel 1690–1705

Aasta	Palgad	Linnataristu	Maksud ja trahvid	Võlgade tagasimaksed	Lisakulud	Kokku
1690	12:16 (kohtusekretär Johan Olauwi pärijatele) 32:32 (proua Preusmann) 184:32 (justiitssekretär Westernile 1683.aasta eest) 39:10 30:00 (organist) 8:00 (linnateener Andre Nielsson)		34:24 (pastoriteraha)	61:28 (Niclaus Wilckenile Stockholmi reisi eest) 0:24 (Johan Cruse) 64:00 69:12 (doktoriproua Preusch) 13:27 (intressid) 11:11 1:21 6:35 20:60 14:11 17:38 7:20 (krediitoritele tagasimaksed Zulage eest) 13:47	3:40 (riisipaber)	925:16
1691	2:08 (lesk) 23:00 (laevapiloodite palk) 196:48 (justiitssekretäri Westerni palk) 30:00 (organist)	11:9 (laevasilla remont)	1:12 (kantselei maks) 36:48 (pastoriteraha)	20:27 56:29	61:28 (dr Preusch nõue) 3:36 (riisipaber) 185:46 (saadikute)	637:37½

	20:35½ (raamatupidaja) 10:00 (Zulage-teener)				reis Stockhol mi)	
1692	17:00 (maa-ratsanikud) 158:00 (justiitssekretär Westerni palk) 6:08 (lesk) 30:00 (organist) 11:04 (kohtufoogt) 72:32 (raamatupidaja) 1:00 (lesk) 10:00 (Zulage-teener)	6:25+5:40 (maalid raekotta) 2:00 (laevasilla remont)		250:00 (bürgermeister Kohlile) 25:00 14:00 6:00 (intress hospitalivaeste võlast)	25:05 (raehärra Stockhol mi visiit) 0:48 (kirjutusp aber)	687:22
1693	58:32 (kohtufoogt) 138:00 (raehärrad ja kohtu asendused) 1:26 (lesk) 4:36 (organisti perele) 187:00 (justiitssekretär ja litsendivalitseja) 14:31 (maa-ratsanikud) 25:00 (organist) 10:00 (Zulage-teener) 60:33 (raamatupidaja)	9:01 (maalid raekotta) 8:48 (kirikusse lõuendid)		119:20 (bürgermeister Kosele) 25:00 (bürgermeister Krämerile) 6:00 (intress hospitalivaeste võlast) 20:00 (Schultzen) 4:48 (kirikule) 17:03 (kohtufoogt) 54:35 (laenajate ekspordisoodustus)	61:28 (kohtuotsu s) 22:08 (vein)	849:17
1694	2:36 (maa-rastanik Johann Pölcken) 138:00 (raad ja kohtu asendused) 12:06 (raad)	4:33 (maalid)		73:52 (kohtufoogt) 53:23 (bürgermeister Niclaes Kohl)	1:03 (paber ja lakk)	668:13

	20:20 (kirjutus-ja arvutusmeister) 28:28 (organist) 8:08 (Zulage-teener) 130:00 (linnasekretär) 21:00 (litsendivalitseja) 45:60 (raamatupidaja)			74:28 (bürgermeister Noclaes von Krämer) 47:12 (laenajate ekspordisoodustus) 6:56 (vaestemaja intress)		
1695	172:00 (raad) 2:00 (Arensi lesk) 170:00 (linnasekretär) 24:24 (organist) 8:08 (muusik) 9:04 (vana kohtuteener/ Zulage-teener) 30:00 (Wilhem Johans) 26:30 (raamatupidaja)	19:63 (kirjutus-ja arvemeistrile antud laen)	00:34 (tempelma ks)	7:32 (vaestemaja intress) 118:51 (raehärra Jobst von Weymar) 8:46 ½ (saadikute reis) 57:48 (kohtufoogt Weymar) 84:34 (kohtufoogt Weymar) 6:24 ½ (Decker) 8:06 (vaestemaja intress) 10:00 (Johann Cruse) 42:17 (laenajate ekspordisoodustus)	5:58 (postitasu)	815:42
1696	1:32 (Stockholmi kantsleitõtaja) 186:00 (raad) 8:08 (muusik) 24:24 (organist) 150:00 (linnasekretär)	8:08 (Kuressaare kirik) 5:61 (kirjutus ja arvemeistrile laenatud)		20:00 (kohtufoogt) 20:00 (Niclaes von Krämer) 10:00 (Stockholmi reis) 8:06 (hospidali intress)	16:16 (kohtunõue) 14:00 (kuller) 1:60 (paber ja tint ja	634:22

	68:26 (raamatupidaja)			24:00 (Conrad Wilken) 67:37 (laenajate ekspordisoodustus)	tempelpaber e charta sigillata)	
1699	1474:00 (raad ja linna teenistujad)	40:00 (matused, raekoja remont linnasõdurite eluased, vangide pidamine, timukas jne) 27:04 (kirku ja hospitalirent)	36:00 ½		138:00 (centonale n)	2254:10 ½
1701	222:08 (?) 85:24 (rh Cruse) 85:24 (rh Beer) 85:24 (rh Dietrichs) 50:00 (rh Lippeni lesk) 57:05 (rh Wilkensi lesk) 57:05 (rh Lingeni lesk) 28:18 (Andreas Melitz) 28:18 (Hermann Lippe) 28:18 (Peter Joh. Boij) 300:00 (justiitssekretär) 100:00 (linna raamatupidaja) 60:00 (organist) 40:00 (kohtuteener)	128:19 (linnasõdurite elumaja, timuka eluase, trummar, linna valaja, postitasu)			18:00 (paber, tint, vaha, küttepuud ja raetuba)	1540:12

	24:00 (sõjasulane) 6:00 (4 roodumeistrit) 6:00 (linna maamõõtja)					
1702	930:00 (raad ja linna teenistujad)	70:03 (raekoja remont, timuka eluase, teener, kiriku- ja vaesterent, matmised, sillutamine)			26:15 (Tallinnale)	1044:18
1705	880:09 (raehärrad ja linna teenistujad)	95:30 (Tertial, linnateenri uued riided, linna valaja, kõrtsi paranduse, kiriku- ja vaesterent, lihakarni remont jne)			18:00 (paber, vaha, tint, küttepuud)	1009:30 $\frac{1}{2}$

Allikad: SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69 ja SRA, vol. 74; LVAA, 7349.1.378; LVAA, 7349.1.380; LVVA, 7349.1.382; LVVA, 7349.1.386; LVVA, 7349.1.390; LVVA, 7349.1.391; LVVA, 7349.1.392; LVVA, 7349.1.393.

Lisa 4. Kuressaare rae arveraamatute sissetulekute ja väljaminekute kinnitused aastatel 1690–1705

Arveraamatu tulude-kulude aasta	Kinnituse kuupäev
1690	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 16. mail 1693. aastal
1691	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 16. mail 1693. aastal
1692	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 12. septembril 1693. aastal
1693	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 23. juuli 1694. aastal
1694	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 20. detsember 1695. aastal
1695	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 23. oktoobril 1696. aastal
1696	Kinnitatud Kuressaare rae poolt 30. juuni 1697. aastal
1699	Koostatud 28. mail 1700. aastal
1701	Kuressaares 15. juuli 1702. aastal
1702	Kuressaares 5. oktoober 1703. aastal
1705	Kuressaares 18. september 1706. aastal

Allikad: SRA, Östersjöprovinsernas räkenskaper, vol 69 ja SRA, vol. 74; LVAA, 7349.1.378; LVAA, 7349.1.380; LVVA, 7349.1.382; LVVA, 7349.1.386; LVVA, 7349.1.390; LVVA, 7349.1.391; LVVA, 7349.1.392; LVVA, 7349.1.393.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Miia Nummert,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teosebakalaureusetöö „Kuressaare raad omavalitsusorganina Taani ja Rootsi võimuperioodil“, mille juhendaja on Enn Küng, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Miia Nummert

19.05.2025